

DISCUȚII ȘI OPINII

„INTEMEIEREA“ ȚĂRII ROMÂNEȘTI ȘI A MOLDOVEI. TRADIȚIA „DESCĂLECATULUI“ DIN TRANSILVANIA

ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU

Problemă centrală a istoriei noastre medievale, problema „intemeierii“ statelor feudale românești a constituit obiectul unor îndelungate controverse în istoriografia națională și chiar străină. Discuția, pasionantă uneori și în care s-au angajat istorici însemnați, s-a concentrat mai ales în jurul tradiției cronicărești, care atribuie formarea statelor feudale „descălecatului“ lui Dragoș vodă din Maramureș, în Moldova, și al lui Radu Negru din Făgăraș, în Țara Românească.

Într-o primă etapă a istoriografiei românești, care ține pină către 1848 — și în care lipsește analiza, fie și sumară, a procesului istoric, examinarea legăturii interne dintre fenomenele istorice, cercetarea condiționării lor reciproce, — formarea Țării Românești și a Moldovei a fost explicată prin datele tradiției despre „descălecat“.

Istoricii generației pașoptiste, M. Kogălniceanu și N. Bălcescu, deși într-o oarecare măsură tributari și ei — mai ales M. Kogălniceanu — tradiției istorice, au marcat un progres în cercetarea formării statelor românești, aducând în discuție existența unor formațiuni politice pe teritoriul Țării Românești și al Moldovei înainte de data așa-numitului „descălecat“.

După M. Kogălniceanu și N. Bălcescu, interesul pentru explicarea originii statelor românești a crescut. B. P. Hasdeu a închinat o lucrare specială originii Țării Românești. El a combătut teoria „descălecatului“, al cărei susținător devenise A. D. Xenopol, pe care Hasdeu îl socotea din această pricină „ultraconservator în știință“, „dușman instinctiv al vederilor nouă“.

D. Onciul, care mai mult decît oricare alt istoric și-a legat numele de cercetarea *Originilor Principatelor Române*, a supus, pentru prima dată, unei serioase analize critice izvoarele istorice cu privire la apariția statelor feudale și a extins investigația asupra epocii anterioare momentului constituirii Țării Românești și Moldovei. El a respins „descălecatul” Țării Românești, a considerat, în schimb, că sînt reale știrile din cronici despre „descălecarea” Moldovei. Cercetările lui D. Onciul au făcut mult timp autoritate în materie.

Tradiția istorică despre „descălecatul” din Transilvania avea să găsească, însă, în Gh. Brătianu un nou susținător. Încercarea lui de reabilitare a ideii „descălecatului” a găsit, în general, puțină audiență în rîndul specialiștilor, care, cei mai mulți, găseau perimat mitul „descălecării”.

Cercetarea „întemeierii” statelor feudale a fost reluată în anii puterii populare, pe baza concepției marxiste și a unei informații lărgite, de către B. Cimpina, Șt. Pascu, C. Cihodaru. Aceștia au adus în discuție importante date documentare în legătură cu rolul decisiv pentru formarea statelor feudale al transformărilor economice și social-politice petrecute în societatea românească în secolele X—XIV.

Este unanim admisă astăzi ideea că apariția primelor formațiuni politice în spațiul carpato-dunărean a fost rezultatul unui îndelungat și complex proces de dezvoltare a forțelor economice locale și de constituire a unei aristocrații de stăpîni de pămînt în cadrul obștilor satești în care trăia poporul român.

După retragerea administrației romane din Dacia s-a manifestat la nordul Dunării, în condițiile neconținutelor năvăliri ale popoarelor migratoare, un fenomen de ruralizare, de mutare a centrului vieții economice de la oraș la sat. În viața socială, locul formelor caracteristice sclavagismului l-a luat obștea satească a țăranilor liberi, formă de organizare veche, dar ajunsă acum, în contact cu migratorii, într-o stare evoluată și menită să joace un rol deosebit de important în geneza relațiilor feudale.

În cadrul obștilor satești s-a menținut mult timp marea familie patriarhală; alături de membrii ei liberi au apărut cu timpul și elemente aservite și chiar robi. În fruntea satului se afla *judetele* ridicat din mijlocul locuitorilor satului. Acest nume a fost redat, în urma îndelungatei coabitări cu slavii, prin denumirea de *cnez*. Cu ajutorul bătrînilor din sate, numiți *jurați*, *cnezii* asigurau ordinea și judecau pricinile ivite între locuitori. Din rîndul *cnezilor* s-au recrutat *voievzii*, conducători militari prin excelență a unor grupuri de sate, ce constituiau așa-numitele „țări” (*terrae*). Numele de *voievod* a înlocuit, probabil, pe cel de duce (*dux*) ce a trebuit să existe în limba populației daco-romane înainte de contactul cu formele instituționale slave.

Secolele X—XI au însemnat și pentru istoria României o perioadă de progres, înregistrat de tehnica agricolă și de cultura materială în genere, un moment de creștere demografică și de dezvoltare economică. Săpăturile arheologice, îndeosebi cele întreprinse în așezările de la Garvăn (Dinogetia) și Dăbica, ca și izvoarele scrise oferă în această privință materiale și date ilustrative. *Povest vremennih let* stăruie asupra prosperității economice a regiunii din preajma gurilor Dunării, al cărei intens comerț aducea o bogăție

ce a impresionat pe cneazul Sviatoslav al Kievului, dornic să-și așeze capitala aici. *Nota toparhului grec* dezvăluie aceeași vie activitate economică, care atrăgea după sine existența unei populații numeroase.

În secolele X—XI s-au produs modificări profunde în structura socială, a apărut proprietatea feudală și s-au constituit clasele societății feudale.

O parte din stăpînii feudali s-au ridicat din sinul obștilor, cotropind pămîntul și aservind pe țărani; alții au provenit dinafara obștii, din rîndul cuceritorilor care, pentru întreținerea lor și a oștenilor din jurul lor, au obligat obștile de țărani aserviți la dări și slujbe.

Cele mai vechi informații amănunțite despre organizarea unui mare domeniu feudal pe teritoriul României datează din 1075 (domeniul mănăstirii Sf. Benedict, în părțile Bihorului). Analiza stării de dependență servilă a țăranilor de pe acest domeniu ne obligă, însă, să admitem că raporturile feudale apăruseră aici de relativ multă vreme; tocmai în funcție de aceste date își dobîndesc înțelesul și știrile lui *Anonymus* despre „ducele” Menumorut. Acesta apare a fi încă de la începutul secolului al X-lea un feudal puternic, stăpînind cetăți, oști particulare și chiar pămîntul țăranilor din jurul „Bihariei”.

Pe teritoriul dobrogean apar la mijlocul secolului al X-lea stăpînitori, ca acel „jupan Dimitre”, amintit într-o inscripție din anul 943, probabil la fel de puternici. În aceeași vreme, în secolul al X—lea, se surprind și la sud și est de Carpați începuturi de organizare politică, definitorii pentru procesul de cristalizare a relațiilor feudale.

Pentru cunoașterea structurii sociale din Banat la sfîrșitul secolului al X-lea un important izvor este *Legenda Sfîntului Gerhard*; în ea se arată că, alături de nobili (*nobiles*), stăpînitori de întinse pămînturi (*allodia*) și de turme, se aflau oameni de rînd (*servi* și *pastores*), pe a căror exploatare se întemeia bunăstarea celor dintîi.

Pentru a-și apăra și întări situația privilegiată, pentru a-și asigura sursele de venituri, rezultate din dările la care erau impuși „oamenii de rînd”, stăpînii feudali aveau nevoie de instrumentul de forță și de autoritate pe care îl constituia statul.

Factori externi au împiedicat transformarea formațiunilor politice surprinse pe teritoriul României în secolul al X-lea — voievodatul situat în podișul Transilvaniei devenise la sfîrșitul secolului al X-lea, potrivit știrilor date de *Anonymus*, „foarte întins și foarte bogat” — în organizații de stat puternice și au făcut ca procesul de feudalizare, ce îmbrăcase pînă atunci un aspect unitar pe ansamblul teritoriului românesc, să capete și unele aspecte regionale.

Cucerind Transilvania prin lupte care au durat o lungă perioadă de timp, regii maghiari și însoțitorii lor militari sau politici și-au însușit, în virtutea „dreptului de cucerire” (așadar, prin „uzurpare directă”), pămîntul a numeroase obști sătești rămase încă libere și care au intrat astfel pe drumul aservirii.

Lupta țăranimii pentru păstrarea vechilor ei libertăți și puternica tradiție a organizațiilor politice băștinașe au imprimat evoluției raporturilor feudale din Transilvania un caracter specific, făcînd ca în secolul al XIII-lea

să se manifeste tendința de alcătuire a unei organizații politice proprii „regnum Transilvaniae“, separat de regatul maghiar.

Tendința de generalizare a luptei de clasă și răspîndirea imunității în mediul mării nobilimi sint indicii care fac să considerăm că secolul al XIII-lea marchează un important moment în consolidarea relațiilor feudale în Transilvania.

La sud și est de Carpați, dezvoltarea societății românești a fost stînjinită mult timp de năvălirile și dominația pecenegilor, uzilor și cumanilor, iar mai tîrziu, a tătarilor. Aceste popoare nomade au stabilit cu băstinașii raporturi care au imprimat un anume specific dinamicii feudalismului din ținuturile amintite. Stăpînirea popoarelor nomade s-a făcut simțită prin foarte variate forme de exploatare fiscală a populației băstinașe, principala formă constituind-o *tributul*. O colaborare s-a realizat între aristocrația nomadă și cea locală, între șefii nomazilor și căpeteniile românești, prin intermediul cărora se percepea tributul. O dată cu slăbirea și apoi îndepărtarea nomazilor, șefii locali au continuat să practice sistemul de exploatare a populației pe bază de tribut, în propriul lor interes. Secolul al XIII-lea a însemnat și pentru ținuturile de la sud și est de Carpați o perioadă de extindere și adîncire a relațiilor feudale.

În prima treime a veacului al XIII-lea, boierii români (*majores-terrae*) de la sud de Carpați dispuneau — reiese din *Diploma Ioaniților* (1247) — de domenii feudale, de un „aparat războinic“ (*apparatus bellicus*) propriu, de o organizare bisericească, beneficiau de dijme și corvezi. Formațiunile politice românești de aici, *cnezate* și *voievodate*, deși dependente de regatul maghiar, se bucurau de o largă autonomie. O primă încercare de înlăturare a suzeranității maghiare în 1279, întreprinsă de voievodul Litovoi, s-a încheiat cu moartea voievodului român.

Întărirea relațiilor feudale în Transilvania, pe de o parte, slăbirea dominației tătarilor la sud și est de Carpați spre sfîrșitul secolului al XIII-lea, pe de altă parte, au făcut să crească curentul de trecere a populației din Transilvania, mai ales din părțile ei mărginașe, la sud și est de Carpați.

Deși nu se poate spune că emigrările de populație din Transilvania au determinat — așa cum tradiția ne-o spune — „întemeierea“ Țării Românești și a Moldovei, ele au potențat vitalitatea organismelor politice de la sud și est de Carpați, contribuind la grăbirea procesului de unificare a lor.

Victoriile repurtate de căpeteniile românești, cu forțe proprii sau participînd în cadrul unor coaliții de state, împotriva tătarilor, ca și criza politică, manifestată în marile state vecine, au determinat unificarea formațiunilor politice dinafara arcului carpatic și au condus la constituirea statelor feudale românești de sine stătătoare, curînd după 1320, a Țării Românești, și în 1359, a Moldovei.

Numele „întemeietorilor“ de țară, Basarab și Bogdan, a pătruns adînc în conștiința posterității, încît prin cele două nume s-au desemnat adesea în izvoare țările românești, cărora Basarab și Bogdan le-au fixat un rol însemnat pe scena politică europeană.